

Kitap Tanıtma:

GÜLTEKİN YILDIZ¹, *Neferin Adı Yok: Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)*, Kitabevi, İstanbul 2009, XX+524 s., ISBN: 978-605-4208-432.

Neferin Adı Yok: Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839) adlı çalışma, Yeniçeri ocağının kaldırılması ve yeni bir ordunun inşası gibi II. Mahmud dönemi kritik tercihlerinin Osmanlı askeri, siyasal ve toplumsal ilişkileri üzerindeki etkilerine eğilen bir doktora çalışmasının kitaplaştırılmış halidir. Bu kitap tanıtım yazısının amacı öncelikle şudur: eser, zikredilen dönemde orduya dair bazı politikaların ve uygulamaların etkilerinin sadece o dönemle sınırlı kalmayıp, Osmanlı son dönemi ve Cumhuriyet Türkiye'sinde de izlerinin görüldüğünü okuyucuya düşündürmesi yönüyle önem taşımaktadır. Diğer yandan Osmanlı ve Cumhuriyet tarihi literatüründe yeterince askeri tarih çalışmasının bulunmaması nedeniyle bu çalışma, alanındaki literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır. Ayrıca eser okuyucuya askeri teşkilat yanında siyasi teşkilat yapısındaki değişimleri de izleme imkanı sunmaktadır. Son olarak yazarın eleştirel bakışı, yerli ve yabancı kaynaklar ışığında ve disiplinler arası okumalar ve yaklaşımların da etkisiyle, Osmanlı örneğinin değerlendirilmesi hem kendi içinde hem de dünyadaki gelişmeler ışığında hedef kitleye mukayese imkânı vermekte ve kitabın neden okunması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Kitap hazırlanırken zengin bir kaynakçaya başvurulmuştur: Bu kaynakların başında Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Public Record Office, Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof-und Staatsarchiv gibi yerli ve yabancı arşiv belgeleri gelmektedir. Ayrıca gazeteler, ıslahat layihaları, kanunnameler, nizamnameler ve talimnameler; Osmanlı harp cerideleri, tarihleri, vekayinameleri ve ruzameleri ile yabancı seyahatnameler, harp cerideleri tarihler ve raporlar yanında araştırma ve inceleme eserlerden de faydalanılmıştır. Kitabın dilinin anlaşılır ve üslubunun akıcı olması okuyucuyu kendine çekmektedir. Kitap baskı kalitesi, baskıda tercih edilen kitap ebadı, kağıt türü ve kapak tasarımıyla (minyatürün daha belirgin olması tercih edilebilirdi) hem akademiye hem de farklı kesimlerden okuyucuya hitap etmektedir.

Kitap giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Girişte, monografik incelemeler sonucunda elde edilen tarihsel verilerin önyargı, basmakalıp düşünceler ve ötekileştirici kavram çerçevelerinden bağımsız olarak değerlendirilmesi amacıyla 1826-1839 yıllarını da içeren XIX. Yüzyılda Osmanlı tarihçileri ve ilk nesil Avrupalı Osmanlılık düşüncesine mensup olan düşünürlerin miras bıraktıkları kavramlar ve yaklaşımlarla birlikte II. Dünya savaşı sonrası Amerika ve Avrupa düşünce dünyasının ürünü olan Osmanlı araştırmalarını da etkileyen modernist/ilerlemeci yaklaşımların eleştirisi yapılmaktadır.

¹ Doç. Dr. Lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nde, yüksek lisans ve doktora eğitimini ise Marmara Üniversitesi'nde tamamlayan Gültekin Yıldız, son dönem Osmanlı ordusu tarihi üzerine araştırmalar yapmaktadır. Halen İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Birinci bölümde, Mora'daki Rum isyanı, olası bir Rus harbi ve Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın etki alanını genişletme gayretleri arasında içine girilen hâkimiyet mücadelesi ve bu durumun yeni bir askeri yapılanma projesiyle ilişkisi anlatılmaktadır. Yeniçeri Ocağı ve Bektaşî tarikatının kapatılarak Osmanlı siyasi ve kamu hayatının dışına atılmalarının, askeri ve dini sebepler dışındaki sebepleri de ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Yeni bir ordu kurulmasında, Osmanlı'nın "askeri reform"dan ne anladığı, devlet ve ordu yapısındaki eksiklikleri ne şekilde anlayıp anlamlandırdığı ve bu duruma nasıl bir çare aradıkları konusu da işlenmektedir. Ancak burada hemen belirtilmesi gereken bir husus vardır: Eserde, ocağın kaldırılması sürecinde bu sürece giderken yapılan çalışmalar vs. anlatılmış olmakla beraber, II. Mahmud'un kendisinden hemen önceki dönemde ocakla ilgili yaşanan gelişmeleri unutturmak adına, saltanatının ilk yıllarında, uygun zemini ve şartları oluşturmak için pusuda beklemiş olması ve hatta yeniçerilerden hâlâ çeşitli görevlerde (Nişancı Halet Efendi gibi) yararlandığından bahsedilmiş olması II. Mahmud'un reform yapmaktaki usta yönünü vurgulamak açısından yerinde bir tercih olabilirdi. Yazarın ocağın kaldırılışı ve yeni askeri yapılanmayı anlatırken "Devlet düşmanının icadı" (s. 31), Bektaşî tarikatının kapatılışını anlatırken "din düşmanının icadı" (s.115) şeklinde başklandırma yapması, her dönemde iktidarın kendi gücünü sağlamlaştırmak için kendisinin karşısındaki (bir dönemde kendi hegemonik gücünü pekiştirme aracı olan bu güç odakları) muhalefet odaklarını tasfiye edeceğini vurgulaması dün ile bugün arasında köprü kurmak bakımından oldukça manidar ve dikkate değerdir. Yazarın bu bölümde ele aldığı dikkat çekici konulardan biri de din ve din bürokrasisinin *toplumu disipline etme* anlamındaki rolü ve siyasi eliti desteklemek için ideolojik bir aktör olduklarıdır. Yazarın din ve din bürokrasisine biçtiği rolü, sadece toplumu disipline etmek olarak görmesi, bu gruba yüklenen vazifenin tek yanlı olarak düşünülmesine meydan vermektedir. Hâlbuki ulemanın desteği alarak yapılan reformlar, ıslahatlar sadece toplum nezdinde değil, siyasi ve askeri elitin ve hatta ulemanın kendi içindeki görüş ayrılıklarını da bir şekilde bertaraf ederek kendi içindeki meşruiyetini sağlamakta olup, farklı seslerin de aynı konuda birleşmesine imkân veren çok yönlü bir roldür.

İkinci bölümde, Fransız Devriminin demokratik siyaset rüzgârı ile yürürlüğe giren zorunlu yurttaş askerliğine dayalı ordu arasındaki ilişki, diğer Avrupa monarşilerinin devlet ve ordularındaki değişiklikler ele alınmaktadır. Ayrıca, zorunlu askerlik ve meşru şiddet tekeline amaçlayan II. Mahmud'un ordusu olan Asâkir-i Mansûre ile kurulan yeni ordu ve dolayısıyla yeni sistem arasındaki ilişki anlatılmaktadır. Bu bölümde II. Selim'in Nizam-ı Cedid ve II. Mahmud'un yeni ordusu teşebbüslerinde devreye giren bürokratların, düzenli ordu kurma çabaları din ve devlet düşmanlarına misli ile mukabelede bulunmak şeklinde meşrulaştırmaya çalışılmıştır. Aslında bürokratların bu çabalarda kullandıkları meşrulaştırma söylemleri "â'da-yı din u devlet" (s.134) yani din devlet düşmanlarına karşı mücadele söylemleri, gerek Osmanlı'nın gerekse cumhuriyet Türkiye'sinin de birtakım düzenlemelerde kullandıkları araçlardır. Dolayısıyla yazarın o dönem için yapmış olduğu incelemeler ve söylemler aslında okuyucuya geçmiş yanında, aynı dönem farklı coğrafyalardaki olayları (daha geniş bir dönüşümü temsil etse de, 1806 Prusyalı bürokratların "düşmana karşı misli ile mukabeleleri") ve bugünü de düşündürme imkânı vermektedir. Diğer taraftan eserde bahsedilen II. Mahmud'un yeni ordusu için Kanunname ile orduya alınacak neferin özellikleri (pak, asil ve tüvana yiğitler) XVIII. Yüzyılım ikinci yarısında ve sonraki dönemlerde ayanlar ve mahalli idareciler tarafından istenilen askerle

benzer, hatta hemen hemen aynı vasıfları taşıması, Osmanlının kurulacak yeni orduda, Babiali bürokratlarının tıpkı Avrupa devletlerinde olduğu gibi köylü ve kasaba ahalisinden bir ordu kurma çabaları, hiyerarşik devlet düzenine muhalif güçleri bastırmak ya da dengelemek gibi bir maksada hizmet ettiğini haklı olarak düşündürmektedir.

Üçüncü bölümde, yeni inşa edilen ordunun teşkilat yapısı, yeni ordunun hiyerarşik düzenlenmesinde görev alacakların hangi siyasi nedenlere binaen seçildikleri (atamalarda Eşkinici ve Ocağın kaldırılma sürecinde ön saflarda hizmet etmiş ve II. Mahmud'a bağlılıkları güçlü olanların tercih edilmesi), görünüşte Avrupahlaşma çerçevesinde sunulan düzenli orduya geçişin, sosyal ve siyasal açıdan bir ilerleme mi yoksa siyasi statükoyu korumaya yönelik tepkici bir restorasyon mu olduğu, neyin *eski* neyin *yeni* olduğu konusu (Yeniçeri Ocağı'nın kapatılması sonrası varlığını sürdüren Cebchane ve Bostancı Ocağı gibi ocakların tasfiyesi) eserde yazar tarafından oldukça sarıh bir şekilde tartışılmaktadır (s. 260-263). Ayrıca Osmanlının reform sonrası yeni ordunun eğitimi için yabancı uzmanların ülkeye getirilmesi ve kendi askerini de eğitim amacıyla dışarıya göndermesi gibi konulara değinilmektedir. Bu kısımda yazar, yabancı devletlerin Osmanlı Devleti'ne ordu için eğitimci göndermek üzere birbirleriyle nasıl yarıştıklarını da dikkat çekici bir şekilde ortaya koymaktadır. İthal ikameci askeri sanayinin kurulma çabaları ve bunların endüstriyel iş rejimine geçişte devletin ekonomideki kontrolünün artması gibi konular karşısında, Osmanlı devlet erkânının ve özellikle ulemanın bu konulara nasıl baktığı da bu bölümde ele alınmaktadır.

Son bölümde ise yeni orduyla birlikte "askeri Frenkleşme" çerçevesinde kullanılacak silah teknolojisi, kılık kıyafet vs. gibi konularda da Avrupalı muadilleri gibi olması, bu Frenkli imajın siyasi elit tarafından içerde ve dışarda siyasi olarak nasıl kullanıldığı üzerinde durulmaktadır. Kitapta geçen şu ifadeler, yazar tarafından bu öğelerin siyasi elit tarafından nasıl kullanıldığını çarpıcı şekilde ortaya sermektedir: "Sultan ve bürokrasinin sadece fes giymek ve giydirmekle kalmayıp, bunun gerek nefesler gerekse farklı toplum kesimleri tarafından hangi şekil ve tarzda başlarına takılacağına da karışması, tıpkı Avrupa'dan ithal edilen silah ve makineler gibi siyasi elit tarafından topluma empoze edilen alafranga kıyafetin de 'objektif Avrupahlaşma' görüntüsü arkasında subjektif bir 'tahakküm vasıtası' olarak kullanıldığını düşündürmektedir" (s.393). Osmanlı ordusunun Frenk talim çavuşlarının, savaş meydanlarında iyi bir kumandana ihtiyaç duydukları, Osmanlının bu dönemde Rusya ve Mısır ile yaptığı savaşlarda neden başarılı olamadıkları gibi konular yanında talim olgusu, zorunlu ve disiplinli bir iş olgusu olarak da incelenmektedir.

Ayşe BEDİR AKÇELİK

Türk Tarih Kurumu